

Матат Андрій Володимирович
аспірант юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП

Принципи відіграють ключову роль у контексті віднесення конституційного права як галузі до фундаментальної в національній правовій системі. Те саме можна сказати й про конституційне право як науку, основоположним завданням якої є теоретичне обґрунтування практики реалізації прав людини через обмеження державної влади. Саме на такій ідеї базується класичний конституціоналізм або ж численні спроби визначити дану категорію зводяться до цього, якщо говорити більш загально.

Для теорії конституційного права важливого значення набуває вивчення принципів у конституційному праві, а також принципів Конституції України. Безумовно, що тісний зв'язок принципів конституційного права та принципів Конституції полягає в тому, що вони є взаємозалежними та взаємообумовленими. Тому, на наш погляд, найяскравіше запропоновану тематику можна розглянути на прикладі принципу верховенства права.

Наперед зазначимо, що в правничій науці категорію «верховенство права» розглядають по-різному: з одного боку, як самостійну, яка не є принципом, а з іншого – як сучасний принцип права. Зазначена тенденція наразі не вичерпала усієї перспективи для наукової дискусії, однак ми зосередимо увагу на питанні конституціоналізації верховенства права як принципу на підставі ст. 8 Конституції України – в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Практичну сторону проблеми підсилює відсутність офіційного тлумачення ст. 8 Конституції України, за виключенням поодиноких правових позицій Конституційного Суду України, в яких посиляються на принцип верховенства права (зокрема одна з таких частково викладена в Рішенні від 2 листопада 2004 року N 15-рп/2004). Таким чином зазначено, що «верховенство права – це панування права в суспільстві, яке вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо //...//. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [1].

В цій частині можна говорити про те, що Конституція є втіленням принципів, а також цінностей що лежать в їх основі. Фактично розуміння права крізь виражену форму – закон, унеможливує повноцінного втілення конституції як установчого акту народу, що можемо пояснити ситуацією, наприклад, з тим, що Конституцію України сприймають як декларацію, а значить – текст позбавлений практичної реалізації. У цьому ключі доцільно навести хрестоматійний приклад, пов'язаний з практикою Федерального Конституційного Суду Німеччини, який у своїх рішеннях наголошував, що конституційне право не обмежується текстом Основного закону ФРН, а включає певні загальні принципи, які законодавець не конкретизував у позитивній формі, що існує надпозитивне право, яке зв'язує навіть установчу владу законодавця [2, с. 6].

Осмыслити Конституцію України як цінність, можливо лише з позиції сприйняття принципів права чіткими та неупередженими індикаторами якісного розвитку держави та суспільства. Зазначене можна розглянути на прикладі принципу верховенства права як уособлення загальних принципів права, так і вираження принципів Конституції України.

Так, в основі верховенства права як конституційного принципу в правовій системі України серед іншого лежить верховенство Конституції, адже закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні їй відповідати (ст. 8), то відповідно сама Конституція України, у світлі її конституційних цінностей і принципів, надає перевагу правам і свободам людини, утвердження яких є головним обов'язком держави (ст. 3). При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22), а матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку (ст. 152).

В той же час, верховенство конституції не слід ототожнювати з принципом верховенства закону, тому що верховенство конституції потрібно розуміти крізь призму домінування її основоположних цінностей. Виходячи з логічних міркувань, Конституцією України як Основним Законом держави, в кожному її положенні закріплено фундаментальну ідею пріоритету прав людини, що, таким чином, можемо тлумачити як втілення принципу верховенства права.

Крім того, можна обґрунтувати тезу про те, що принцип верховенства права є сукупним поняттям, яким до прикладу є загальні принципи права. Так, загальні принципи права (до яких в літературі відносять принципи правової визначеності, пропорційності, добросовісності, розумності тощо), – зводяться до дії принципу верховенства права, адже окремі з них виступають його ключовими елементами. Таку тезу можемо обґрунтувати з посиланням на звіт Венеціанської комісії 2011 р., яким було визначено

характерні елементи принципу верховенства права, яких необхідно дотримуватися як формально, так і по суті [3].

Продовжуючи положення, викладені Венеціанською комісією 2011 р., на початку березня 2016 р. було оприлюднено Контрольний список запитань для оцінки дотримання верховенства права [4]. Документ фактично став ідейним продовженням, який більш практично уточнює безпосередню дію принципу верховенства права, а також деталізує наявні загрози, що стоять на заваді його безпосередньої реалізації. Так, визначено ряд причин, які посягають на верховенство права, зокрема Венеціанська комісія звертає увагу на те, що корупція, конфлікт інтересів, зловживання у сфері права на приватність – це приклади того, що найбільш негативно впливає на реалізацію верховенства права.

Після набрання чинності змін до Конституції України в частині правосуддя (30 вересня 2016 р.) та запровадження інституту конституційної скарги, – що визначено ст.ст. 55 та 151-1 Конституції, – принципи права набудуть ще більш переконливого та практичного значення, тому підставою запровадження реформи правосуддя можемо вважати забезпечення та реалізацію принципу верховенства права.

Окремо зазначимо про те, що ст. 129 Конституції України відтепер закріплює норму прямої дії про те, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Основоположні норми Конституції здебільшого втілюють загальні принципи права крізь призму природних прав. Тому що Конституція повинна бути балансом між принципами та нормами закону у правозастосуванні тощо.

Підсилення значимості принципу верховенства права відбулось також завдяки підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [5], а передувало цьому – прагнення громадян України до європейської інтеграції, чим можна охарактеризувати події Революції Гідності. Так, Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить чітку вимогу ефективної реалізації та забезпечення принципу верховенства права, демократії та прав людини в Україні, зокрема через реформування національного законодавства, діяльності органів державної влади та запобігання корупції тощо.

Насамкінець, в умовах сучасних процесів необхідно формулювати теоретичні обґрунтування з позиції практичних проблем, але в будь-якому випадку, виходячи з таких пріоритетів як ідея прав людини та цінності конституціоналізму. Між іншим, в цьому допомагає верховенство права як конституційний принцип, який доцільно розглядати з точки зору його змісту, що включає серед іншого названі вище пріоритети.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду

України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

2. Козюбра М.І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтеграційних процесів / М.І. Козюбра // Наукові записки. Том 26, Юридичні науки / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К.: КМ Академія, 2004. – С. 3-9.

3. CDL-AD(2011)003 rev. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e).

4. CDL-AD(2016)007-e Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e).

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Науковий керівник: д.ю.н., професор Васильченко О.П.

Митник Олена Віталіївна

аспірант юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЧЕРПАННЯ
НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ
У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯМ
ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ**

Запровадження інституту конституційної скарги в Україні у зв'язку із прийняттям Закону України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» є важливим нововведенням, покликаним забезпечити належний захист прав і свобод людини і громадянина в Україні [1].

Так, відповідно до вказаного закону статтю 55 Конституції було доповнено частиною четвертою такого змісту: «Кожному гарантується